

FRÉDÉRIQUE AÏT-TOUATI & BRUNO LATOUR

TUSSEN EXPERIMENTEERTAFEL EN EXPERIMENTEEL THEATER. GESPREK ZONDER CONCLUSIE

(Het tafereel speelt in het café om de hoek van een Parijse schouwburg na de voorstelling van een wetenschappelijk toneelstuk)

SPEELSTER EEN: *Nee maar, wat een tegenvaller. Hij draait er gewoon omheen.*

SPELER TWEE: Wat had je dan verwacht? Een cursus fysica? Biagioli in een notendop? Schaffer? Nog maar een keertje Brecht?

SPEELSTER EEN: *Als hij niets over wetenschap kan zeggen, moet hij er helemaal van afblijven! En als hij er wel iets over zegt moet hij de koe bij de hoorns vatten in plaats van er de hele tijd omheen te draaien.*

SPELER TWEE: En wat mag dat wezen, juffrouw, de koe bij de hoorns vatten?

SPEELSTER EEN: *Nou, ons in het lab halen, gewoon. Een lab, dat lijkt zo hard op toneel. Hoe kun je zo'n kans nu laten liggen? Daar kan ik echt niet bij.*

SPELER TWEE: Ik moet zeggen dat ik het verband niet zie.

SPEELSTER EEN: *Maar jawel! Ook op het lab moet je dramatiseren, overtuigen, bewijsmateriaal zo frappant mogelijk maken.*

SPELER TWEE: Naar het theater gaan we niet om overtuigd te worden, we gaan naar het theater om geamuseerd te worden!

SPEELSTER EEN: *Het lab wil ons juist verbazen, niets is amuserender. 'Het aangename en het leerzame!' Je vergeet 'het leerzame'.*

SPELER TWEE: Waarover moeten we ons dan wel verbazen? De bewegingen van de planeten? De microben? De elektriciteit? Dat riekt zo naar de schoolbanken.

SPEELSTER EEN: *In het geval van kant-en-klare wetenschapsobjecten ja. Maar in het lab zijn het echte personages: ze beleven verschrikkelijke drama's; gaan door gruwelijke beproevingen; worden gemetamorfoseerd; waren niets en worden alles. Dat is fascinerend. Ze zijn in een heuse opera verwickeld.*

SPELER TWEE: Maar het zijn toch geen mensen! Hoe wil je dat ze ons interesseren? Ofwel maak je er een karikatuur van, pseudomensen.

SPEELSTER EEN: *Nooit gehoord van objectentheater? De hoofdpersonages zijn daar dingen. Ik zie niet in waarom alleen mensen ons zouden moeten interesseren.*

SPELER TWEE: Zelfs bij marionettenspel zijn het precies de menselijke vormen en situaties die ons charmeren.

SPEELSTER EEN: *Integendeel hoor. Denk aan Diderots Paradoxe sur le comédien: we zien in het theater nooit mensen maar types: dé Tartuffe en niet zomaar een tartuffe. In het lab evengoed als in het theater neem je geen mensen waar, maar conceptuele personages in extreme, artificiële omstandigheden.*

SPELER TWEE: Je wilt ons dus in een vluchtsimulator stoppen, onze stoelen laten trillen zoals in het Parc de la Villette... Als dat voor jou theater is!

SPEELSTER EEN: *Het toneel en het lab zijn in ieder geval plaatsen, gespecialiseerde, afgebakende, specifieke plaatsen waar de mensen al hun gebaren beheersen volgens een zorgvuldig herhaalde choreografie. In wetenschap gaat het niet om ideeën maar om praktijken.*

SPELER TWEE: Maar alles is praktijk! Ook restaurantkeukens, ook operatiekamers, echt alles, alle beroepspraktijken zijn als je het zo ziet theater. Ik heb mijn buik vol van praktijken. Ik wil drama, misschien ook ideeën, maar eerst en vooral drama.

SPEELSTER EEN: *Lees Brecht er nog maar een keertje op na, met zijn experimentele theater, hij is degene die van de toeschouwer een beschouwer maakt, een kennis-, analyse- en actie-instrument!*

SPELER TWEE: Experimenteel theater is nog wel iets anders dan ervaringstheater. Jij trekt gewoon hup hup een paar oppervlakkige parallellen en klaar... Experimenteel lab en theater hebben niks met elkaar te maken.

SPEELSTER EEN: *En waarom niet? Het bewijsmechanisme is hetzelfde: je moet iets verhelderen, naar voren halen, laten zien, de aandacht op één punt richten, interesse wekken, iets aanwijzen, dichterbij brengen, voelbaar maken, mensen rond proefnemingen scharen. Een keuken, wat je zegt! Dat een experimenteertafel wel degelijk op de theaterplanken kan komen bewijst Dickinson, die geweldige Engelse artiest die het Milgram-experiment overdeed op scène.*

SPELER TWEE: Milgram? Niet zo bekend als Galilei.

SPEELSTER EEN: *Toch heb je er vast van gehoord, zijn experiment suggereerde dat je om het even welke doorsneeburger in een beul kon veranderen door hem stroom te laten zetten op een arme drommel die zijn les niet kende. Nou, Dickinson heeft dit experiment op het toneel gebracht precies zoals het door Milgram is uitgevoerd, en het resultaat is verbijsterend – het stuk duurt een dag.*

SPELER TWEE: En heb je het uitgekeken?

SPEELSTER EEN: *Nee, niet helemaal.*

SPELER TWEE: In ieder geval is het lab niet voor toeschouwers gemaakt. In Milgrams lab kwam niemand binnen neem ik aan?

SPEELSTER EEN: *Nee, maar er bestaan wel degelijk publieke experimenten, en daar zijn toeschouwers bij. Je moet de mensen bijeenbrengen en zelf tot inzicht laten komen. Denk aan ggo's.*

SPELER TWEE: Maar dat is iets speciaals, iets wat niet vaak gebeurt, dat is politiek, en de brave voorbijganger krijgt alleen maar te zien wat men kwijt wil en wat vooraf is gerepeteerd.

SPEELSTER EEN: *Precies ja, dat is nog een ander, directer verband: in het theater wordt gerepeteerd tot ieder zijn rol kent. Denk je niet dat ook Galilei zijn experimenten heeft gerepeteerd toen hij die moest overdoen in het bijzijn van de groothertog?*

SPELER TWEE: Dat is toch wel iets heel anders; experimenten worden herhaald om te weten of ze reproduceerbaar zijn, of het wel 'waar' is. Wat verstaat het theater onder 'waar'?

SPEELSTER EEN: *Repetities vóór de première zijn hetzelfde in theater en wetenschap. Sommige floppen en worden afgevoerd, sommige dingen blijven achter de coulissen, andere laat men dan weer zien. Jij hebt het over repetities ná de première: de voorstelling en het bewijs.*

SPELER TWEE: 'Waarschijnlijk' is niet hetzelfde als 'waar'.

SPEELSTER EEN: *In beide gevallen wordt herhaald of gerepeteerd. Oké, het doel verschilt, maar waar het me hier om gaat is dat door die herhalingen of repetities de mimesis steeds beter onder controle komt: er worden effecten opgebouwd, versterkt, verfijnd, verscherpt, avond na avond, experiment na experiment, evengoed op de experimenteertafel als op de planken.*

SPELER TWEE: Maar in de schouwburg zit elke avond een ander publiek, dus dat helpt niet om het publiek te overtuigen, alleen het gezelschap heeft er wat aan. Jij blijft zweren bij kunstmatige verbanden en dat heeft alleen zin als je de wetenschappen door een esthetische bril bekijkt, in plaats van ze te zien zoals ze zijn: een zoeken naar waarheid. En dat is, hoe je het ook draait, oer-saai.

SPEELSTER EEN: *Jullie zijn het die de wetenschappen saai maken! Dat is net even anders. Wij zijn erdoor gefascineerd, juist omdat ze op theater lijken. Het 'theater van het bewijs.'*

SPELER TWEE: Natuurlijk zijn jullie erdoor gefascineerd, jullie bekijken ze door een esthetische bril.

SPEELSTER EEN: *Hoezo, jullie?*

SPELER TWEE: Jullie, de *science studies*! Het is jullie zwak. Jullie vinden alles interessant, het licht, de plaatsen, de geschiedenis, de intrige, de geschillen, de controverses, alles, behalve het zoeken naar waarheid. Geen wonder dat je een gelijkenis ziet.

SPEELSTER EEN: *Niet wij zetten een esthetische bril op, jullie zetten een epistemologische bril op.*

SPELER TWEE: Hoezo, jullie?

SPEELSTER EEN: *Jullie, de positivisten. In jullie visie zit er aan de ene kant een kille geleerde en aan de andere kant een vurige dichter. Maar het is juist omgekeerd. We komen altijd weer uit bij Diderot en zijn Paradoxe: uitgerekend de acteur is koud als een vis en de geleerde gefascineerd door wat hij doet. Je vergeet dat de geleerde perfect zijn rol van koele kikker speelt en vanbinnen vol vuur is, terwijl de acteur hartstocht vertolkt die hem volledig koud laat.*

SPELER TWEE: Hm hm hm.

SPELER DRIE: *(buigt zich naar de twee anderen toe)* Sorry maar ik heb een beetje zitten meeluisteren. Ik kom uit dezelfde voorstelling. Als u gelijk zou hebben, mevrouw, als het lab zo dicht bij het toneel zou staan, dan zouden er legio wetenschappelijke toneelstukken moeten zijn, maar niet dus, ze blinken veeleer uit in afwezigheid toch?

SPELER TWEE: Ha mijnheer, dat probeer ik haar al de hele tijd aan het verstand te brengen. Natuurlijk blinken ze uit in afwezigheid! En dat kan geen toeval zijn. Wetenschappen zijn waar en saai; theater moet charmant en onwaar blijven.

SPEELSTER EEN: *Of misschien komt het doordat er tot dusver nog geen goed wetenschappelijk theater is geweest. Je scheert onderzoekers en onderwijzers ook altijd te veel over dezelfde kam. Je wilt dat er intelligentie is zonder verbeelding en verbeelding zonder intelligentie.*

SPELER DRIE: Dat is precies wat Brecht zegt: *(Leest in het programma)* 'Mensen die niets van kunst en wetenschap begrijpen denken dat dat twee radicaal verschillende dingen zijn, waar ze niets van af weten. Ze stellen zich voor dat ze de wetenschap een dienst bewijzen als ze wetenschap fantasieloos laten zijn en dat kunst erop vooruit zal gaan als ze ervoor zorgen dat niemand er enige intelligentie van verwacht.' Einde citaat. Maar dat heb ik nooit geloofd, juffrouw, en precies daarom ben ik zo vrij om me in uw discussie te mengen.

De acteur is koud als een vis.

SPEELSTER EEN: *Toch heeft Brecht gelijk, het heeft allemaal te maken met het dwaze idee dat mensen over wetenschappen hebben. Zodra daar iets aan verandert... kijk wat de Engelsen doen, Stoppard met Arcadia, Frayn met Kopenhagen.*

SPELER TWEE: Prima stukken, ja, maar daar zijn het nog altijd mensen die ons interesseren, oké, naar aanleiding van objecten, objecten uit de wetenschappen zelfs, maar geen objecten om zichzelf. De heerlijke wiskundige van *Arcadia*, welke toeschouwer heeft ooit een jota gesnapt van de chaostheorie waarvan ze de zogeheten pionierster is?

SPELER DRIE: Ik kan me in uw standpunt vinden mijnheer. In *Kopenhagen* gaat het onzekerheidsprincipe niet verder dan Goethes 'selectieve affiniteiten'; het is een accessoire, een mooi accessoire, maar niettemin een accessoire.

SPEELSTER EEN: *Ik ben het daar niet mee eens, objecten spelen daar juist de hoofdrol. Kijk maar naar de tafel van Arcadia, die ligt vol met dingen, en dat zijn veel meer dan accessoires.*

SPELER TWEE: In elk geval, accessoires of geen accessoires, daar zit niet het probleem: de kwestie is dat er in het theater duizend-en-een dingen gebeuren terwijl de aandacht in het lab naar hoogstens een paar dingen gaat. Dat is zo erg uitgepuurd, op scène zou je daar meteen iedereen mee vervelen. Ik zie alleen Beckett die...

SPEELSTER EEN: *Maar op het lab gebeuren toch ook duizend-en-een dingen, jullie zijn het die de wetenschappen een uitgepuurd imago opplakken.*

SPELER TWEE: Maar jullie zijn het wel die het lab onder accessoires hebben bedolven met jullie neiging om de wetenschappen te esthetiseren.

SPELER DRIE: Over welk corpus gaat de discussie precies? Als het over literatuur gaat bestaat er toch wel een hele traditie: Kepler, Goethe, Powers...

SPELER TWEE: Ah zwijg me van Richard Powers, alle Amerikanen vinden hem *too brainy* — ik ook.

SPEELSTER EEN: *Powers? Ken ik niet. Wat ik wel weet is dat er niet alleen wetenschappelijk teksttheater bestaat maar ook installatietheater. Men laat iets zien, men steekt iets in elkaar, men improviseert, men simuleert labomstandigheden, men vertelt niets. Ronconi bijvoorbeeld.*

SPELER TWEE: Hoe je Ronconi daar beschrijft is precies wat we net hebben gezien. Als je een lab op de scène verwacht begrijp ik wel dat je dan teleurgesteld bent. Het toneel is een niet-realistische, niet-mimetische ruimte.

SPELER DRIE: Zoals bij Kantor: de scenische ruimte als mentale ruimte. Het ervaringsobject en niet de wetenschap is hier theater.

SPELER TWEE: Ja, mijnheer heeft gelijk, het stuk van daarnet zou juist iets voor jou moeten zijn, geen tekst, geen intrige, primitieve chaos...

SPEELSTER EEN: *(van haar stuk) Behalve dat er veel te veel gebeurt en geen lijn in zit. Dat is esthetiseren, theatraliseren: men gaat het object uit de weg en overspoelt het met effecten om geen draad te hoeven volgen.*

SPELER TWEE: Daarom vind ik dit theater juist sympathiek. Anders zou het pedagogisch zijn. Jullie vervelen ons met die draad die we moeten volgen; we zitten niet op school. Jullie willen altijd dat men er iets van opsteekt.

SPEELSTER EEN: *Het is niet omdat het niet pedagogisch is opgevat dat er geen lijn in hoeft te zitten. Met een onsamenhangend zootje kom je niks verder.*

SPELER TWEE: Het theater kan het zich veroorloven te werken met toespeling, maar niet met demonstratie, die stap voor stap moet gaan, steeds in dezelfde richting, obstinaat, zonder tweesprongen en met zo min mogelijk verrassingen. Beide tegelijk is onmogelijk.

SPELER DRIE: Ik heb heel wat wetenschappelijke films gezien, en inderdaad, ze spelen het altijd klaar om de meest technische momenten te bedelven onder een vloed van special effects om er toch maar zeker van te zijn dat we de draad kwijtraken. Het bewijst dat de twee onverenigbaar zijn.

SPEELSTER EEN: *Nee, het bewijst niets, jullie komen altijd terug op die pedagogie, maar het nut van het theater of van het lab is niet pedagogisch. We moeten ons niet voor wetenschappen interesseren vanwege hun waarheid, maar omdat we ze nog niet kennen. Jullie proberen de dingen altijd onder te sneeuwen. Zodra het over wiskunde gaat, zorgen jullie voor mooie beelden op het toneel. Jullie gaan het ding uit de weg, jullie zijn de stoorzender.*

Geen tekst, geen intrige,
primitieve chaos...

SPELER TWEE: Maar het is juist omgekeerd. We willen niets liever dan mooie beelden. Als er iets te mijden is, is het wel de intrige, die onbegrijpelijke wiskundige vergelijkingen zou opleveren die het plezier helemaal bederven.

SPEELSTER EEN: *Goed, laten we het dan even over mooie beelden hebben! Wat zijn jullie uit de tijd, verschrikkelijk uit de tijd. Jullie zitten nog altijd bezig met ongelukkige stakkerds ten tonele voeren, terwijl de scenografie van de wetenschappen heel andere bronnen kan aanboren: laat die toch zien! Hoe zielig, jullie antropocentrische theater!*

SPELER DRIE: *'Als het beeld raak en tegelijk verrassend is, is de auteur filosoof en tegelijk poëet.'*

SPEELSTER EEN: *Van wie is dat?*

SPELER TWEE: Diderot, toch? Diderot als uitvinder van de *factitious fiction*? *How facetious...*

SPEELSTER EEN: *Het toneel is er voor de wereld...*

SPELER DRIE: Het lukt jullie nooit. Er zou een ander theater nodig zijn en een andere wetenschap.

SPELER TWEE: Het beste wat jullie kunnen doen is heel veel accessoires gebruiken en inderdaad, ik geef het toe, wetenschapsobjecten hebben een zeker cachet, meer ook niet.

SPEELSTER EEN: *Meer niet? En waarom zouden ze in de 16e, 17e, 18e eeuw dan zo'n rijke literatuur nodig hebben gehad om de kracht van de wetenschappen te ontdekken? En ineens zouden we die niet meer nodig hebben? Gaan jullie de wetenschappen aan hun lot overlaten?*

SPELER TWEE: Andere tijden, andere zeden. Vandaag is het echt helemaal anders. Wetenschap en literatuur slapen apart, niets aan te doen.

SPELER DRIE: Gelukkig, er zouden behoorlijke monsters uit voortkomen!

SPEELSTER EEN: *Maar we zitten alweer in de 16e eeuw! We zitten er weer midden in. En niet om aan kostuumtheater te doen. We hebben een ander theater en een andere wetenschap nodig, want de wezens waar we nu mee te maken zullen krijgen zijn allesbehalve antropomorf. Ze zullen geen genoegen nemen met een functie als accessoire of voorwendsel voor onze kleinzielige mensenhistorietjes.*

Deá ex machina...

SPELER TWEE: *(ironisch)* Je denkt toch niet toevallig aan Gaia?

SPELER DRIE: Gaia? Maar dat is een godin, het toppunt van antropomorfisme! Wat komt ze hier uitrusten?

SPEELSTER EEN: *(dramatisch)* Hier doet Gaia plechtig haar intrede...

SPELER TWEE: Het is haar stokpaardje mijnheer. Weet je wel, Gaia, de toornige aarde, die zich wreekt op de mensen.

SPEELSTER EEN: *Ze wreekt zich juist niet! Ze heeft geen idee van de mensen, ze heeft geen psychologie, ze heeft het niet op ons gemunt, ze breekt gewoon binnen.*

SPELER TWEE: Ha Gaia, ja ja, daar kun je nu eens niet omheen draaien.

SPELER DRIE: Niet slecht gevonden als deus ex machina om een punt te zetten achter onze discussie.

SPELER TWEE: *Deá ex machina...*

SPEELSTER EEN: *Gaia in de toneelmachine? Ja tuurlijk, dat ik daar niet aan had gedacht.*

Oorspronkelijke versie diende voor een nummer van het tijdschrift *Alternatives Théâtrales*, nummer onder redactie van Jean-François Peyret en Liliane Campos.

Vertaald door Katrien Vandenberghe

DEUSEXMACHINA

TIDSCHRIFT VOOR ACTUELE LITERATUUR

nr 137

juni 2011 • 35ste jaargang
Gastredacteur: Koen Vermeir

RAF DE BONT
GEERDT MAGIELS
MICHIEL NYS
KOEN VERMEIR
PIERRE CASSOU-NOGUÈS
ORTWIN DE GRAEF
MICHIEL KROESE
JAN VERPOOTEN
STACY SUY
ANGELO VERMEULEN
FRANK MAET
SOFIE ONGHENA
THOMAS BRANDSTETTER
VIKTORIA TKACZYK
SIGRID LEYSSEN
PAUL CORTOIS
STÉPHANE SYMONS

GEESTEN

ESSAYS OVER KUNST EN WETENSCHAP

FLORIAN DOMBOIS
PRISKA GISLER
SCHIRIN KRETSCHMANN
MARKUS SCHWANDER
FRÉDÉRIQUE AÏT-TOUATI
BRUNO LATOUR
LÁSZLÓ KRASZNAHORKAI
MARCO GELDERMANS
BART DE BLOCK
AMINA SAÏD
W.I.M. VAN CALCAR
ARJEN VAN MEIJGAARD
YAN JUN
ANNELEEN DE COUX